

Forskarnas förhoppningar och visionernas vardag

– ett exempel från dansens värld

Mats Nilsson, universitetslektor i etnologi

Alla forskare har, eller borde ha, funderat över varför de gör det de gör, och vad de vill att deras idéer och slutsatser ska leda till, antingen resultatet blir som de tänkt eller inte. Tyvärr är det inte alltid möjligt att veta vilka forskarnas förhoppningar eller visioner är, men det händer. Ett problem är att även forskare är människor och vi vill gärna att våra idéer ska slå rot med en gång. Oftast tar det dock så pass lång tid att idégivaren inte kan se och kommentera det som blev följderna av hans eller hennes insatser. I det följande exemplet tog det ungefär 50 år av en 150-årig historia innan ett slags resultat börjar synas i någon form, mer eller mindre i linje med forskarens ursprungliga tankar.

Bakgrunden

På 1840-talet, för drygt 150 år sedan under det som brukar kallas en national-romantisk period, skapade balettmästaren Anders Selinder vid Kungliga Operan i Stockholm koreografier som också innehöll av honom själv skapade folkdanser. Vi kan säga att Selinder tog böndernas folkliga danser, eller delar av dem, och gjorde dem till just folkdanser, så att borgerskapet kunde se dem på scen. Borgerligheten blev åskådare och tittade på stilsiterade varianter av böndernas danser, som framfördes av operans skolade dansare.

År 1880 startades Philochoros, det första folkdanslaget i Sverige, av manliga studenter i Uppsala. Denna förenings dansrepertoar bestod delvis av danser som man samlade in på den svenska landsbygden, vilka man sedan stilsiterade och standardiserade för scenbruk. Om det saknades en dans från ett område eller landskap, skapade man en dans, som till exempel

Gotlandskadrilj. På Philochoros repertoar fanns också en del av de danser som komponerats av Selinder, exempelvis kan nämnas Vingåkersdans, Daldans och Fjällnäspolska. Dessa danser som skapades, samlades in och standardiserades av Selinder och Philochoros hade självklart något gemensamt med de danser som bönderna, folket, dansade. Men det var framför allt gruppdanser för fler än tre dansare, huvudsakligen kadriljer, som intresserade Philochoros, trots att folket huvudsakligen dansade pardanser som vals, polka, schottis och polska.

Under perioden 1880–1920 startas allt fler folkdanslag i de större städerna, och deras repertoar blev i stort sett den samma som den Philochoros hade. 1920 bildades en riksorganisation för folkdanslag kallad Svenska folkdansringen (1923 bytte man namn till Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur och byter 2004 tillbaka till Svenska folkdansringen igen). Folkdanslagens repertoar kom alltså att till stor del bestå av gruppdanser som kadriljer, koreograferade, stilsierade och standardiserade för scenbruk i Selinders och Philochoros anda, beskrivna i boken *Svenska folkdanser*, som gavs ut första gången 1923. Denna bok har senare kommit att kallas ”Gröna boken” och var standardverket vad gäller svensk folkdans ända fram till början av 1970-talet. Då publicerades *Svenska folkdanser II*. Denna ”Blå bok” innehöll i sin tur nästan enbart pardanser. Något hade hänt på 50 år.

Forskarnas förhoppningar

Folklivsforskaren Ernst Klein publicerade 1927–1937 fem artiklar om folkdans. Två av dem handlar om folkdanslagens repertoar och vad som skiljer den från vad folket faktiskt dansar. Klein genomförde också egna fältarbeten i olika delar av Sverige och dokumenterade på 1920-talet dans med hjälp av film på uppdrag av Nordiska Museet i Stockholm. Under arbetet med dessa dokumentationer konstaterade Klein att folkdanslagen sällan dansade de danser som bondebefolkningen dansade. Och när de gjorde det såg det mycket annorlunda ut. Det fanns tydliga, viktiga skillnader mellan hur folkdanslagen och bönderna dansade samma danser. Klein konstaterar kortfattat att vad folkdanslagen dansar är inte det samma som vad bönderna dansar.

Folkdanslagen hade alltså uppenbarligen sin egen interna repertoar, medan folket hade sin egen repertoar av danser och samtidigt dansade på ett annat sätt, med en annan stil. Begreppet folkdans blev därmed problematiskt för Klein. Han började därför att använda *folklig dans* för det som bönderna faktiskt dansade, och *folkdans* för det som dansades av folkdanslagen. Klein försvarar trots det problem han såg i begreppet folkdans folkdanslagens verksamhet, men lägger dessutom till en egen förhoppning:

Denna vackra kärlek till hembygdens kultur, ur vilken hela denna rörelse framsprungit, och som skänker den ett högre värde än blott och bart nöjets, kommer härigenom, så vitt jag kan se, ytterligare att förstärkas, i den mån man får *mera av autentisk folklig dans i folkdanserna* (min kursivering).

Klein vill alltså att folkdanserna mer skulle se ut som den folkliga dansen och inte skilja ut sig som något slags egen, annorlunda folkdans. Förlagorna fanns ju dessutom till hands runt knuten, vilket Klein själv konstaterat när han gjorde sina dokumentationer. Dessutom väntade det material han samlat in på Nordiska Museet på hugade folkdansare:

Det har visat sig, att trots tidens härjningar ännu åtskilligt lever kvar hos krya och minnesgoda gubbar och gummor av deras ungdoms danser. För folklivsforskningen har naturligtvis detta material värde främst genom sin autenticitet. Men även för det allmänna folkdansintresset bör dessa forskningar icke vara ovälkomna. Måhända skall det icke dröja länge, innan *ur detta museimaterial kan hämtas en ny, mindre stiliserad och elegant, men i gengäld mera genuin folkdans-repertoar till omväxling med den hittills allenarådande* (min kursivering).

Hände det då något med folkdansens under Kleins livstid? Nej, inte mycket. Ungefär trettio år efter hans död, när jag själv började dansa svensk folkdans 1965, var folkdanslagens repertoar fortfarande densamma eller av samma andas barn. Selinders och Philochoros danser var fortfarande kärnan i svenska folkdanser.

Ändå, något var uppenbart på gång under 1950- och 1960-talen, något som började synas tydligare inom folkdansrörelsen först under 1970-talet. Ett tecken på förändring var att Ernst Kleins tankar började cirkulera igen och nya dansgrupper utanför folkdanslagen skapades, ett annat att den gamla repertoaren av kadriljer och andra gruppdanser inom de gamla folkdanslagen successivt kompletterades med ”nya” pardanser. Samtidigt var det också tydligt att det fanns en kontinuitet i svenskt folkdansande genom att traditionen från Selinder-Philochoros, stommen av folkdanser inom folkdanslagen, fortfarande dansades och var populära.

Tråden tillbaka till Ernst Klein syns nog tydligast hos dansentusiasten och dansläraren Henry Sjöberg. Då han reste runt på den svenska landsbygden under 1950- och 1960-talen mötte också han människor som fortfarande dansade och kunde de gamla danserna med rötter i 1800-talet. Angående Vingåkersdans skriver Sjöberg 1980:

Det hela är egentligen ganska skrämmande. Hela Sverige är fullt av danser som dansats i tradition och så hänger man fast med näbbar och klor vid en balettkomposition. Bara för att man klär upp tre människor i dräkter från Vingåker så speglar inte dansen *Södermanlands leende natur och folkekynne*.

/.../

Sammanfattningsvis kan man säga att det är på tiden att folkdanslagen slutar leva på en lögn. Tala om sanningen vid uppvisningar och sluta att beskylla Vingåker för någonting som socknen är helt oskyldig till.

Här kommer Sjöbergs hela patos för det som både han och Klein såg som den ”äkta” folkdans, det som kommit att kallas folklig dans, fram. Där-
emot dokumenterade Sjöberg, till skillnad från Klein, inte det han såg, utan nöjde sig med att lära sig danserna och sedan lära dem vidare till andra, ofta yngre dansare. Klein var museimänniska och kulturhistoriker på 1920- och 1930-talen, medan Sjöberg var en dansaktivist och praktisk ideolog på 1970- och 1980-talen, som gärna förde fram Kleins idéer och poängterade skillnaden mellan folkdans och folklig dans:

Det som skiljer folkdans (i den bemärkelsen den utförs på de flesta platser i landet idag) från folklig dans är själva grundinställningen. Folkdans har skapats av i första hand ett behov att visa dans (Selinder och Philochoros), vilket påverkat både inlärning och karaktär.

Kopplingen tillbaka till Klein är tydlig hos Henry Sjöberg. Båda kritiserar också folkdansrörelsen, samtidigt som de försvarar folkdansen som sådan. Klein formulerade sig 1927 på följande sätt:

Det vackra nit, som kom dem att insamla och öva gamla svenska danser, förlorar ingenting i värde, om man nödgas säga, att Philochoros' uppteckningar och instruktioner oftare synes ha varit rekonstruktioner av mer eller mindre fri art än noggranna rekonstruktioner av allmogens gamla danser.

/.../

I stort sett kan redan nu konstateras, att det drag hos de som svenska "folkdanser" brukliga danserna, som mest frapperar både oss och utländska betraktare, nämligen dansernas rikedom på fina, omväxlande och vackert nyanserade grupperingar, dansrörelsernas mångfald och eleganta övergångar, det skålmska, dramatiskt livaktiga draget i kompositionen, är något, som i hög grad saknas hos flertalet i orört skick bevarade folkliga danser.

Det var med andra ord inte bara repertoaren som sådan, utan även stilen eller karaktären som skilde folkdans från folklig dans enligt Klein. Det Sjöberg femtio år senare kom att betona ytterligare var inläringens betydelse. Han gick därför sina egna vägar vid sidan av den etablerade folkdansrörelsen, vars pedagogiska idéer Sjöberg inte delade.

En annan tråd som delvis löper ut från Kleins förhoppningar är det som händer inom själva folkdansrörelsen. Parallellt med Sjöbergs resor och aktiviteter samlar medlemmar inom folkdanslagen in och publicerar beskrivningar av äldre folkdanser, ofta pardanser. Göran Karlholm, Johan Larsson och Ingvar Norman, tre av de mer aktiva, var mycket noggranna och försökte beskriva danserna exakt i ord. Även om de också filmade, användes dessa filmer mest som minnesmaterial vid författandet av beskrivningarna.

Målet och syftet med deras arbete var kulturbevarande samtidigt som man ville utöka repertoaren inom folkdanslagen. I förordet till *Svenska folkdanser II* (1971) står det:

Det är vår förhoppning att denna samling danser skall utgöra ett komplement till Ungdomsringens tidigare utgivna dansbeskrivningar och att danserna härigenom inte blott bevaras utan genom praktiskt utövande även blir kommande generationer till glädje.

Visionernas vardag

Så vad blev då resultatet av Kleins tankar, som han formulerade på 1920-talet? Fullföljdes hans intentioner och förhoppningar? Som så ofta blir svaret – både ja och nej.

Ja, Kleins och senare Sjöbergs förhoppningar har delvis slagit in därför att folkdansrörelsens repertoar har förändrats. Det dansas fler pardanser och fler regionalt förankrade pardanser beskrivna i ”Blå boken”, inte bara kadriljer och andra ”Gröna bokendanser” i Selinders och Philochoros anda. Detta var vad folkdansrörelsens egna upptecknare Karlholm, Larsson och Norman också hoppats på.

Nej, eftersom Kleins tanke var att även folkdansens stil skulle likna den folkliga dansen. För som Klein skrev 1928 kan man ganska lätt se vad som är folkdans och vad som är ”äkta” folklig dans:

I vissa avseenden kan vi utan större svårighet avgöra denna fråga. Själva stilen i framförandet med dess anmärkningsvärda precision och aplomb, samt den strängt genomförda, enhetliga och i sitt slag fulländade plastiken, – allt detta skiljer sig skarpt ej blott från folklig dans i allmänhet, utan också från allt vad vi vet om svensk folklig dans i äldre tider.

Men det stilistiska idealet vad gäller de ”nya” pardanserna som dansas i slutet på 1970-talet och framåt förblev detsamma som hos dem gamla folkdanserna från 1880-talet – med andra ord ett arv från Selinder och Philochoros.

Ja, förhoppningarna har på sätt och vis infriats, därför att parallellt med de gamla etablerade folkdanslagen inom framför allt Svenska ungdoms-

ringen, har från mitten av 1970-talet växt fram ett folkdansande som även stilistiskt tagit till sig det Klein lyfter fram som folklig dans, och som han hoppades skulle få större utrymme. På folkmusikcaféer och danshus, och vid vissa festivaler och spelmansstämmor, kan man idag gå och dansa de äldre pardanserna för sitt höga nöjes skull såsom just folklig dans.

Nej, Kleins och Sjöbergs förhoppningar har inte infriats i någon större omfattning trots att det idag är ungefär 75 år sedan Klein först påpekade problemet med folkdans. För även om tiden gått, är folkdans för de allra flesta svenskar, och troligen för de flesta folkdansare, fortfarande år 2004 danser i form av kadriljer och liknande – många av dem 150-åriga skapelser av balettmästare Selinder på 1840-talet och av folkdanslaget Philochoros på 1880-talet.

